

TƯ TƯỞNG HỒ CHÍ MINH

về bồi dưỡng, giáo dục thanh niên

ĐOÀN NAM ĐÀN *

học tốt" của ngành giáo dục phổ thông và sư phạm, Hồ Chí Minh nhấn mạnh: nội dung giáo dục cần chú trọng hơn nữa về đức dục. Tức là việc giáo dục đạo đức phải dành ưu tiên nhiều về nội dung, chương trình, thời gian, kết hợp giáo dục đạo đức với các khoa học khác để hoàn thiện nhân cách người thanh niên xã hội chủ nghĩa.

THANH niên là lực lượng rất quan trọng của mỗi dân tộc. Sự phát triển của thanh niên không những quan hệ đến vận mệnh và tương lai của đất nước, của dân tộc, mà còn ảnh hưởng tới tương lai của nhân loại. Vì thế, bất cứ quốc gia và chế độ xã hội nào muốn tồn tại, phát triển đều phải quan tâm đến việc chăm lo bồi dưỡng, giáo dục thế hệ tương lai. Chủ tịch Hồ Chí Minh đã chỉ rõ: Tương lai của dân tộc, tiền đồ của Tổ quốc và sự thắng lợi, phát triển của cách mạng phần lớn phụ thuộc vào việc giáo dục thanh niên. "Bồi dưỡng thế hệ cách mạng cho đời sau là một việc rất quan trọng và rất cần thiết"⁽¹⁾.

Vấn đề cơ bản trong tư tưởng Hồ Chí Minh về giáo dục thanh niên là quan điểm giáo dục toàn diện. Người luôn coi trọng cả "đức" và "tài", và mối quan hệ giữa hai mặt đó trong sự hoàn thiện nhân cách con người mới.

Trong mối quan hệ "đức - tài", Hồ Chí Minh coi đạo đức là "gốc", là vấn đề có ý nghĩa quyết định của việc xây dựng con người mới. Khi nói về giáo dục đạo đức cho thanh niên học sinh, Hồ Chí Minh chỉ rõ: "Tôi xem chương trình giáo dục cho đến hết lớp 10, phần đức dục rất thiếu sót, chỉ có mười dòng"⁽²⁾. Tại Hội nghị tổng kết phong trào thi đua "dạy tốt,

Xuất phát từ tư tưởng coi đạo đức là "gốc", cho nên Hồ Chí Minh đã có nhiều bài nói, bài viết đề cập tới giáo dục đạo đức cách mạng. Vấn đề quan trọng hàng đầu của đạo đức cách mạng là trung với nước, với Đảng, hiếu với dân. Khái niệm trung, hiếu mà Hồ Chí Minh nêu để thanh niên tu dưỡng, rèn luyện bao hàm những nội dung rất mới, trên cơ sở phát triển những tinh hoa của dân tộc và nhân loại. Trung, hiếu là khái niệm được Nho giáo đưa ra. Nhưng trung, hiếu của Nho giáo chỉ bó hẹp trong phạm vi hết lòng thờ vua, thờ cha mẹ trong bất kỳ điều kiện nào. Hồ Chí Minh cũng sử dụng khái niệm trung, hiếu nhưng được nâng cao, phát triển mang tính giai cấp sâu sắc để giáo dục thanh niên. Đó là trung với nước, trung với Đảng và hiếu với nhân dân.

Muốn cho thanh niên có lòng trung với nước phải thường xuyên quan tâm giáo dục họ tinh thần yêu nước nồng nàn, sâu sắc.

* TS, Học viện Chính trị quốc gia Hồ Chí Minh

(1) Hồ Chí Minh: *Toàn tập*, Nxb Chính trị quốc gia, Hà Nội, 1996, t 12, tr 498

(2) Viện Nghiên cứu chủ nghĩa Mác - Lê-nin và tư tưởng Hồ Chí Minh: *Biên niên tiểu sử*, Nxb Chính trị quốc gia, Hà Nội, 1996, t 8, tr 105

Tinh thần đó được thể hiện thông qua hành động, phong trào cách mạng của tuổi trẻ. Về nội dung này, Hồ Chí Minh nói rõ: Yêu Tổ quốc là cái gì trái với quyền lợi của Tổ quốc, chúng ta kiên quyết chống lại. Tư tưởng quán xuyên của Người là Tổ quốc luôn gắn liền với nhân dân, yêu nước hay trung với nước là phải biết phấn đấu, hy sinh cho độc lập, tự do của đất nước, làm sao cho "dân giàu, nước mạnh".

Trung với Đảng, theo Người là phải giáo dục cho thanh niên luôn trung thành với mục tiêu, lý tưởng cách mạng có những đức tính trung thực, ngay thẳng, không làm việc bậy. Lúc được giao nhiệm vụ thì bất kỳ việc to nhỏ đều ra sức làm cẩn thận, có hiệu quả, và phải biết làm việc có lợi, tránh việc có hại cho Đảng. Đó là những nội dung hết sức sinh động, cụ thể vừa là thước đo, vừa là chỉ dẫn không chỉ riêng đối với thanh niên, mà còn cho tất cả những ai tự nguyện chiến đấu dưới ngọn cờ của Tổ quốc, của Đảng.

Hiếu với dân, trước hết phải kính trọng, thương yêu cha mẹ, nhưng phải biết kết hợp nhuần nhuyễn tình thương yêu cha mẹ, với đồng bào, đồng loại. Hiếu với dân như lời dạy của Người là, phải giáo dục thanh niên biết yêu mến, quý trọng nhân dân, học tập, làm việc, chiến đấu vì nhân dân, làm cho "ai cũng có cơm ăn, áo mặc, ai cũng được học hành". Phải chăm lo và bảo vệ lợi ích chính đáng của nhân dân, tích cực giúp đỡ nhân dân vượt qua mọi khó khăn trong cuộc sống, để phát triển sản xuất, cải thiện đời sống. Đồng thời, dám đấu tranh chống lại mọi biểu hiện sách nhiễu, gây phiền hà cho nhân dân và luôn dựa vào dân để phát động phong trào thi đua lao động sản xuất, làm cho nhân dân phấn khởi, tin tưởng vào chế độ xã hội chủ nghĩa.

Giáo dục đạo đức cách mạng cho thanh niên, Hồ Chí Minh rất chú trọng đến việc giáo dục những phẩm chất cao quý: cần, kiệm, liêm, chính, chí công, vô tư, những tác phong đẹp đẽ như khiêm tốn, giản dị, có tinh thần lao động

tích cực, siêng năng, gan dạ, táo bạo và sáng tạo; là đức tính "trung thành, thật thà, chính trực" trong đời sống và công việc; kiên quyết chống lãng phí trong sản xuất và tiêu dùng. Người nói: "Thanh niên cần phải chống tâm lý tự tư, tự lợi, chỉ lo lợi ích riêng và sinh hoạt riêng của mình. Chống tâm lý ham sung sướng và tránh khó nhọc. Chống thói xem khinh lao động, nhất là lao động chân tay. Chống lười biếng, xa xỉ. Chống cách sinh hoạt ủy mị. Chống kiêu ngạo, giả dối, khoe khoang"⁽³⁾, vì đó là những thói xấu kìm hãm chí tiến thủ của thanh niên. Người yêu cầu thanh niên phải thực hành tự phê bình và phê bình nghiêm chỉnh để giúp nhau cùng tiến bộ.

Với thanh niên bao giờ cũng có nhiều ham muốn, song phải giáo dục cho họ sự ham muốn cao đẹp, chính đáng, không để cho những ham muốn thấp hèn trở thành thói quen trong cuộc sống, trong sinh hoạt hằng ngày. Bởi những ham muốn thấp hèn làm cho thanh niên thoái hóa, biến chất, hư hỏng. Nếu không giáo dục thanh niên đức tính giản dị, tiết kiệm, dễ dẫn đến tiêu pha phung phí, từ đó dễ đưa họ vào con đường làm ăn bất chính, vi phạm pháp luật.

Hồ Chí Minh lưu ý thanh niên phải kiên quyết đấu tranh trừ bỏ chủ nghĩa cá nhân. Người nhấn mạnh phẩm chất chủ yếu của đạo đức cách mạng đó là chủ nghĩa tập thể và đối lập với nó là chủ nghĩa cá nhân. Người rất coi trọng vai trò của cá nhân trong xã hội, song trong mối liên hệ giữa cá nhân và xã hội trước hết phải được xem xét theo nguyên tắc cá nhân gắn chặt với xã hội, với tập thể. Nếu không có cách nhìn nhận đó, tách mình khỏi tập thể, chỉ biết sống vì mình, khinh miệt và xa lánh nhân dân, thì thanh niên sẽ trở về với chủ nghĩa cá nhân.

Trong mối quan hệ giữa cá nhân và xã hội, Hồ Chí Minh đòi hỏi thanh niên phải tự hỏi mình đã làm gì cho nước nhà, chứ không phải

(3) Hồ Chí Minh: *Sđd*, t 7, tr 455

là hỏi nước nhà đã cho mình những gì? Đối với tập thể và gia đình cũng vậy. Phải giáo dục cho thanh niên có tình thương và trách nhiệm với mọi người thì mới trở thành cơ sở tình cảm để chúng ta gieo vào đó chủ nghĩa nhân đạo cộng sản. Vì vậy, Hồ Chí Minh đã nhiều lần nghiêm khắc phê bình những biểu hiện của chủ nghĩa cá nhân trong thanh niên. Tại Đại hội đại biểu toàn quốc lần thứ III của Đoàn Thanh niên Lao động Việt Nam, Người chỉ rõ: "Chủ nghĩa cá nhân là việc gì cũng chỉ lo cho lợi ích riêng của mình, không quan tâm đến lợi ích chung của tập thể. "Miễn là mình béo, mặc thiên hạ gầy". Nó là mẹ đẻ ra tất cả mọi tính hư nết xấu, như: lười biếng, suy bì, kiêu căng, kèn cựa, nhút nhát, lãng phí, tham ô, v.v.. Nó là kẻ thù hung ác của đạo đức cách mạng, chủ nghĩa xã hội"⁽⁴⁾. Trong 5 điểm dạy thanh niên, Hồ Chí Minh đã nhắc nhở thanh niên phải "kiên quyết chống chủ nghĩa cá nhân và chủ nghĩa tự do", vì nó là kẻ thù hung ác nhất của chủ nghĩa xã hội. Người đã nói nhiều lần về tính chất nguy hiểm, xảo quyệt, xấu xa của chủ nghĩa cá nhân. Bởi vì: "Chủ nghĩa cá nhân trái ngược với đạo đức cách mạng, nếu nó còn lại trong mình, dù là ít thôi, thì nó sẽ chờ dịp để phát triển, để che lấp đạo đức cách mạng, để ngăn trở ta một lòng một dạ đấu tranh cho sự nghiệp cách mạng.

Chủ nghĩa cá nhân là một thứ rất gian xảo, xảo quyệt, nó khéo dỗ dành người ta xuống dốc. Mà ai cũng biết rằng xuống dốc thì dễ hơn lên dốc. Vì thế mà càng nguy hiểm"⁽⁵⁾.

Đấu tranh chống chủ nghĩa cá nhân không phải là "giày xéo lên lợi ích cá nhân", mà Người đòi hỏi thanh niên cần giải quyết đúng đắn mối quan hệ giữa lợi ích của mình với lợi ích của tập thể và xã hội; phải biết đặt lợi ích cá nhân trong lợi ích tập thể, xã hội, biết làm cho lợi ích cá nhân và xã hội phát triển hài hòa. Xã hội không đòi hỏi cá nhân phải hạn chế lợi ích của mình, mà yêu cầu cá nhân quan tâm thúc đẩy lợi ích riêng một cách hài hòa trong sự phát triển lợi ích chung của tập thể và xã hội.

Trong thời kỳ quá độ lên chủ nghĩa xã hội ở nước ta, giữa lợi ích cá nhân và lợi ích tập thể có thể nảy sinh mâu thuẫn. Một khi đứng trước mâu thuẫn giữa các lợi ích, đòi hỏi mỗi cá nhân phải biết điều chỉnh lợi ích của mình cho phù hợp với lợi ích của tập thể, trong những trường hợp nhất định phải biết hy sinh lợi ích riêng, vì lợi ích chung. "Nếu những lợi ích cá nhân mâu thuẫn với lợi ích tập thể, thì đạo đức cách mạng đòi hỏi lợi ích riêng của cá nhân phải phục tùng lợi ích chung của tập thể"⁽⁶⁾.

Đối với lợi ích riêng của mỗi người, không phải chỉ chú ý đến động lực tinh thần, mà còn phải phát huy sức mạnh của lợi ích vật chất, vì lợi ích vật chất là động lực quan trọng thúc đẩy hoạt động của con người. Nhưng lợi ích vật chất của mỗi cá nhân phải đặt trong hoàn cảnh, điều kiện của đất nước. Người nói: "Người ta ai cũng muốn ăn ngon mặc đẹp, nhưng muốn phải cho đúng thời, đúng hoàn cảnh. Trong lúc nhân dân ta còn thiếu thốn mà một người nào đó muốn riêng hưởng ăn ngon mặc đẹp, như vậy là không có đạo đức"⁽⁷⁾.

Hồ Chí Minh còn lưu ý việc giáo dục đạo đức cách mạng cho thanh niên là một quá trình từ thấp đến cao. Giai đoạn sau phải biết kế thừa có chọn lọc những phẩm chất đạo đức tốt đẹp đã được hình thành từ giai đoạn trước, biết tìm cách khắc phục, ngăn chặn những thói hư tật xấu đã chớm nở. Tính chất phức tạp của việc giáo dục đạo đức cách mạng cho thanh niên còn thể hiện ở chỗ, mỗi giai đoạn của lứa tuổi đòi hỏi phải có những nội dung và biện pháp giáo dục phù hợp với đặc điểm, tâm lý, sinh lý của thanh niên. Và phải được tiến hành thông qua các hoạt động, giao lưu của thanh niên, tức là thông qua việc học tập, lao động, công tác xã hội và vui chơi, văn nghệ, thể dục - thể thao,...

(4) Hồ Chí Minh: *Sđd*, t 10, tr 306

(5), (6) Hồ Chí Minh: *Sđd*, t 9, tr 283, 284; 291, 292

(7) Hồ Chí Minh: *Sđd*, t 8, tr 392

trong tập thể, ở gia đình và nhà trường. Đồng thời, việc giáo dục đạo đức cho thanh niên phải được coi là nhiệm vụ thường xuyên, quan trọng, Người chỉ rõ: "Đạo đức cách mạng không phải trên trời sa xuống. Nó do đấu tranh, rèn luyện bền bỉ hằng ngày mà phát triển và củng cố. Cũng như ngọc càng mài càng sáng, vàng càng luyện càng trong"⁽⁸⁾.

Cùng với giáo dục đạo đức cách mạng, Hồ Chí Minh luôn nhắc nhở phải giáo dục cho thanh niên nhận thức sâu sắc rằng: chúng ta không một phút nào được quên lý tưởng cao cả của mình là phấn đấu cho Tổ quốc hoàn toàn độc lập, cho chủ nghĩa xã hội hoàn toàn thắng lợi trên đất nước ta và trên toàn thế giới.

Lý tưởng cách mạng cao đẹp mà Hồ Chí Minh nói tới, và cũng là để giáo dục cho thanh niên, đó là: độc lập dân tộc và chủ nghĩa xã hội. Những nội dung ấy luôn luôn gắn bó chặt chẽ với nhau. Thực hiện thắng lợi sự nghiệp cách mạng xã hội chủ nghĩa và xây dựng thành công chủ nghĩa xã hội - đó là phương hướng duy nhất để củng cố bền vững nền độc lập của dân tộc, bảo đảm cho mọi người có cuộc sống ngày càng ấm no, tự do và hạnh phúc. Trong nội dung giáo dục thanh niên theo Người là phải làm cho họ nhận thức đúng và hiểu sâu sắc rằng: vì lý tưởng cao đẹp ấy, mà biết bao chiến sỹ cộng sản, biết bao người con yêu quý của giai cấp công nhân và của dân tộc đã hy sinh, biết bao lớp tuổi thanh niên đã lên đường chiến đấu. Con đường đi đến lý tưởng cao đẹp là con đường phải đổ nhiều mồ hôi, xương máu, nhưng cũng đầy vinh quang và sự tích anh hùng. Để từ đó góp phần giác ngộ thanh niên giúp họ thấy rõ vinh dự và trách nhiệm của tuổi trẻ nhằm đảm đương được sứ mệnh đưa sự nghiệp cách mạng của Đảng và của dân tộc đến thắng lợi cuối cùng.

Để giác ngộ sâu sắc về lý tưởng cách mạng, trước hết cần trang bị cho thanh niên kiến thức về thế giới quan duy vật khoa học và

phương pháp luận biện chứng của chủ nghĩa Mác - Lê-nin, về nhân sinh quan cách mạng, những hiểu biết đúng đắn về chủ nghĩa xã hội. Phải giáo dục cho thanh niên hiểu không chỉ mục đích cao đẹp cuối cùng phải tiến tới, mà còn cả mục tiêu hiện thực trước mắt cần thực hiện. Nếu chỉ nhìn thấy mục tiêu trước mắt mà không thấy được mục đích cuối cùng thì sẽ trở thành thiên cận, chỉ để thỏa mãn những gì đã đạt được, dễ dừng lại nửa chừng. Nhưng nếu chỉ thấy có mục đích cuối cùng, mà không biết giành thắng lợi từng bước cho những mục tiêu trước mắt, thì mục đích cuối cùng chắc chắn không thể đạt được. Chúng ta không thể tiến ngay đến chủ nghĩa xã hội với tất cả sự hoàn thiện của một xã hội tốt đẹp, mà phải trải qua nhiều giai đoạn, nhiều chặng đường. Nếu những thế hệ đi trước đã chiến đấu hy sinh để giành lại nền độc lập, tự do cho dân tộc, thì thanh niên ngày nay có nhiệm vụ giữ vững nền độc lập, tự do ấy và đưa chủ nghĩa xã hội đến toàn thắng.

Xuất phát từ yêu cầu, nhiệm vụ của cách mạng, việc giáo dục nâng cao trình độ văn hóa, kỹ thuật và nghề nghiệp cho thanh niên là rất cần thiết. Do đó, Hồ Chí Minh căn dặn thanh niên nước ta phải "Ra sức học tập nâng cao trình độ chính trị, văn hóa, khoa học - kỹ thuật và quân sự để cống hiến ngày càng nhiều cho Tổ quốc, cho nhân dân"⁽⁹⁾. Người còn nêu rõ: Làm nghề gì cũng phải học, mục đích của việc học không gì khác hơn là để nâng cao năng lực, làm cho kinh tế phát triển, chiến đấu thắng lợi, đời sống của nhân dân ngày càng no ấm, tươi vui. Người thường nhắc nhở trong khi giảng dạy, học tập phải coi trọng các môn khoa học tự nhiên, khoa học xã hội, các môn kỹ thuật để có kiến thức toàn diện tham gia tốt nhất vào sự nghiệp xây dựng nước nhà.

(8) Hồ Chí Minh: *Sđd*, t 9, tr 293

(9) Hồ Chí Minh: *Sđd*, t 11, tr 505

Để học văn hóa, kỹ thuật và nghề nghiệp đạt kết quả tốt, Hồ Chí Minh đòi hỏi mỗi thanh niên phải xác định mục đích, động cơ học tập đúng đắn. Việc xác định mục đích và xây dựng động cơ học tập không chỉ là vấn đề của học tập, mà theo Người, đó còn là vấn đề đạo đức, là nhân cách người học. Nếu học tập chỉ nhằm đạt được mục đích cá nhân, lợi ích và danh vọng cá nhân, thì việc học đó sẽ không đem lại kết quả tốt. Quá trình học tập phải là sự chịu khó tìm tòi, học hỏi nâng cao trình độ mọi mặt, để phục vụ ngày càng tốt hơn cho cách mạng.

Hồ Chí Minh luôn nhắc nhở thanh niên phải không ngừng học tập. Thanh niên mà không chịu học tập, đó là thói xấu không thể chấp nhận được. "Nếu không chịu khó học thì không tiến bộ được. Không tiến bộ là thoái bộ. Xã hội càng đi tới, công việc càng nhiều, máy móc càng tinh xảo. Mình mà không chịu học thì lạc hậu, mà lạc hậu là bị đào thải, tự mình đào thải mình"⁽¹⁰⁾.

Hồ Chí Minh luôn quan tâm đến tính thiết thực, hữu ích của những điều đã học được. Người chỉ rõ: Cái cốt lõi nhất của việc học tập là nâng cao hiểu biết, và để áp dụng những kiến thức đó vào việc làm. Học mà không làm được, học mấy cũng vô ích. Có nhiều người không hiểu cái lẽ đơn giản đó, đã cố gắng học những điều quá cao xa, không sát thực tế công việc chuyên môn của mình, trong khi thời gian dành cho tự học và nghiên cứu về chuyên môn quá ít, thì việc học đó cũng chỉ để "trang trí", cho "oai" mà thôi.

Thanh niên là lực lượng quan trọng của xã hội, không những có vai trò tham gia thực hiện tốt các nhiệm vụ hiện tại của đất nước, mà điều quan trọng hơn là lớp người đảm đương xây dựng một xã hội tương lai. Do đó, ngoài việc coi trọng giáo dục "đức - tài", còn phải nâng cao sức khỏe mới có thể hoàn thành được nhiệm vụ. Đầu năm 1946, Người kêu gọi: "Luyện tập thể dục, bồi bổ sức khỏe là bổn phận của mỗi một người yêu nước". Nói bổn

phận là nói về trách nhiệm của mỗi người, đã là người dân yêu nước thì phải bồi bổ sức khỏe bằng cách luyện tập thể dục. Đối với thanh niên, Hồ Chí Minh luôn nhắc nhở phải giữ gìn vệ sinh thật tốt và siêng tập thể thao để nâng cao sức khỏe. Người căn dặn đoàn viên, thanh niên: "Phải rèn luyện thân thể cho khỏe mạnh. Khỏe mạnh thì mới có đủ sức để tham gia một cách dẻo dai bền bỉ những công việc ích nước lợi dân"⁽¹¹⁾.

Để thực hiện có hiệu quả các nội dung giáo dục nêu trên, Hồ Chí Minh cho rằng cần phải đề ra được những phương châm, phương pháp tiến hành giáo dục thanh niên một cách đúng đắn và khoa học, phù hợp với thực tế, với đặc thù của thanh niên nước ta. Những phương châm, phương pháp giáo dục cơ bản là: kết hợp chặt chẽ học với hành, lý luận với thực tiễn, nhà trường gắn liền với xã hội; kết hợp giữa nhà trường, gia đình và xã hội trong việc giáo dục thanh niên; phát huy ý thức tự giáo dục, tự rèn luyện và lấy gương "người tốt, việc tốt" để giáo dục, tập hợp thanh niên.

Có thể nói, cả cuộc đời của Chủ tịch Hồ Chí Minh, từ hành vi thường ngày, đến những lời dạy bảo, trong mọi lúc, mọi nơi đều toát lên tinh thần nhân văn, tình thương yêu sâu sắc, và hết sức bình dị, gần gũi đối với thanh niên, có tác dụng giáo dục to lớn. Đặc biệt quan điểm giáo dục toàn diện của Hồ Chí Minh đã chỉ cho chúng ta thấy được mô hình chung của con người phải đào tạo trên những định hướng chính về các mặt phẩm chất, tài năng cùng mối liên hệ đúng đắn giữa các mặt đó với nhau để hoàn thiện nhân cách con người mới. Đó là cơ sở tư tưởng và lý luận để chúng ta vạch ra chiến lược giáo dục thanh niên nước ta trong thế kỷ XXI với những yêu cầu, đòi hỏi cao hơn, nhằm đáp ứng sự nghiệp công nghiệp hóa, hiện đại hóa đất nước. □

(10) Hồ Chí Minh: *Sđđ*, t 9, tr 554

(11) Hồ Chí Minh: *Sđđ*, t 8, tr 264